

POSEBNI DIO

HISTORIJA ŠERIJATSKOG PRAVA NA TLU ZAPADNOG BALKANA

Osmanlijskim osvajanjem i širenjem islama u toku 15. vijeka i poslije stanovništvo nastanjeno na zapadnom Balkanu (Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Kosovo, Makedonija, Srbija) došlo je u dodir sa šerijatskim pravom. Ovo pravo je, kao osnova državnopravnog sistema Osmanlijske carevine, regulisalo u najvećoj mjeri privatni i društveni život muslimanskog stanovništva u vrijeme osmanlijske vlasti ostavivši i ne mali uticaj na običaje nemuslimana.

I nakon prestanka osmanlijske vlasti na području zapadnog Balkana, nastavljena je primjena šerijatskog prava u slučaju muslimanskog stanovništva u sferi porodičnog, nasljednog i vakufskog prava. Takvo stanje je ostalo sve do radikalnih promjena u zapadno-balkanskim društvima u toku i nakon drugog svjetskog rata, među kojima je posebno značajno odvajanje vjerskih zajednica i države, odnosno prihvatanje sekularnog modela države. Od tada vjerske norme nemaju pravnu sankciju, a područje privatnog života pojedinaca predstavlja legitimnu sferu manifestovanja vjere.

S obzirom na petovjekovnu prisutnost šerijatskog prava na tlu zapadnog Balkana, potrebno se, makar u najkraćim crtama,

osvrnuti na sferu važenja i način primjene ovog prava u različitim državopravnim okvirima, opšte stanje šerijatsko-pravne nauke i način primjene šerijatskog prava. Pri tome će biti korisno uočiti neke specifičnosti koje su pratile prisutnost šerijatskog prava na ovom tlu. Šerijatsko pravo je, kako je poznato, u svoju strukturu uključivalo običaje zemalja u kojima ja važno ili je prilikom primjene bilo modificirano djelovanjem takvih običaja, a, s druge strane, i samo je vršilo povratni uticaj na pravna shvatanja i praksu u određenim zemljama.

Na taj način, šerijatsko pravo pored svoje opšte historije ima i posebnu historiju, odnosno historiju prisutnosti u društvenom životu i kulturi pojedinih naroda i zemalja.

Periodizacija historije šerijatskog prava na tlu zapadnog Balkana biće izvršena s obzirom na pojedine državopravne okvire koji su se na ovom područje smanjivali u toku njegovog petovjekovnog prisustva.

I – ŠERIJATSKO PRAVO U VRIJEME OSMANLIJSKE CAREVINE

1. Društveno-historijske prilike

Najvažnija društveno-historijska okolnost koja je imala uticaj na važenje šerijatskog prava bio je status islama u određenoj državnoj cjelini. Zato će se tom pitanju posvetiti pažnja pri razmatranju važenja šerijatskog prava u svakom državno-pravnom okviru.

Osmanlijska država klasičnog perioda predstavlja ono što se u nauci naziva organskim modelom uređenja odnosa vjere i države. Vjerske i državne funkcije leže i vrše se u istoj strukturi. Islam je vršio ulogu državne ideologije i integracijsku funkciju ograničenog obima, tj. integraciju pripadnika islamske vjere u vjersku zajednicu. Druge vjere (kršćanska, jevrejska) imale su istovjetnu ulogu u pogledu svojih pripadnika. Osim toga, kako navode savremeni autori (Šerif Mardin, Binaz Toprak, itd.) za sve religije u Osmanskoj carevini je bilo zajedničko da su imale ulogu posrednika između pojedinca i države.

Za razliku od kršćanskih i jevrejskih zajednica, koje su imale autonomne vjerske organizacije, islamska vjerska struktura je u Osmanlijskoj državi bila dio državne birokratije. Ulema je

označavala specifičnu grupu vjerski obrazovanih ljudi koji su vršili različite vjerske, obrazovne i pravne službe. Ove okolnosti su dovele do zaklanjanja razlike između islama i društvenog sistema Osmanlijske države, kao i drugih država poniklih u tradicionalnim muslimanskim društvima.

Pri takvom statusu islama, šerijat je smatran osnovom društva, glavnim regulatorom privatnih i društvenih odnosa i glavnim sredstvom društvene akcije.

2. Izvori prava

U zemljama zapadnog Balkana koje su potpale pod osmanlijsku vlast, kao uostalom i u drugim krajevima centralistički uređene Osmanlijske carevine, izvori prava su bili: šerijat i kanun. Ovaj posljednji je teorijski smatran dopunom šerijatu, iako je stvarno nekada išao mimo a nekada i protiv šerijata.

Šerijat je, kako je poznato, važio po personalnom principu (za muslimane). Nemuslimani, koji su uživali pravno-sudsku autonomiju, mogli su se na svoje traženje podvrgnuti jurisdikciji šerijata. Kako svjedoče siđžili šerijatskih sudova sa zapadnog Balkana, ova praksa je bila prilično česta i to u pogledu sklapanja i razvoda brakova i diobe ostavštine.

Norme šerijatskog prava bile su sadržane u pravnim zbornicima (djela pravnika, zbirke pravnih mišljenja itd), što je karakteristično za cijelu Osmanlijsku državu. Za krajeve zapadnog Balkana treba jedino spomenuti pojavu pravnih djela koja su uvažavana kao izvori za saznanje normi šerijatskog prava, a autori su im domaći ljudi.

Kanuni su i u zemljama zapadnog Balkana predstavljali sredstvo prilagođavanja šerijatskog prava konkretnim prilikama, državnim potrebama i normiranja slučajeva za koje u zbornicima fikha nije bilo konkretnih rješenja.

To se posebno vidi na slučaju krivičnog prava. Šerijatsko krivično pravo Osmanlije su u osvojenim krajevima, uključujući i zemlje zapadnog Balkana, prilagodili svojoj fiskalnoj politici (potraživanje novčanih kazni) i konkretnim prilikama (uvažavanje ranijeg prava). Modifikovanje krivičnopravnih propisa izvršena su i u pogledu krivičnih djela za koja je u Kur'anu i Sunnetu propisana fiksna kazna (**hudud**) i u pogledu djela za koja je državnoj vlasti (sultan, kadija) ostavljena diskreciona vlast (**sijaset, ta'zir**).

U kununamama koje su važile u zapadno-balkanskim krajevima za djela hudud, kao što je blud, propisane su novčane kazne. U tim slučajevima, npr., nemuslimanima je propisivana polovina kazne predviđene za muslimane. Klasna pripadnost nije uticala na visinu kazne. Jedino je u slučaju krivičnog djela spahije obavještavana Porta.

U slučaju djela **sijaset**, odnosno **ta'zir** došlo je u znatnoj mjeri do uvažavanja elemenata srednjovjekovnog prava zapadno-balkanskih naroda. U tom pogledu došlo do pooštrenja sankcija za djela koja su i ranije smatrana krivičnim (otmica djevojke i žene, paljevina, popaša, odgovornost za nestanak stvari iz karavansaraja itd). Za blud je npr. propisana kazna žigosanja čela, za onog ko vjenča otetu djevojku ili ženu da mu obriju bradu i dobro ga istuku, itd. **Sijaset** nije takođe prožet uvažavanja klasnog momenta, niti se pravila razlika u kažnjavanju muslimana i nemuslimana, što se u nauci uzima kao dokaz za odlučujući uticaj običajnog prava.

3. Pravna nauka

Šerijatsko pravo je primjenjivano na tlu zapadnog Balkana u vrijeme kada je njegovom naukom vladao duh taklida. Takvo opšte stanje šerijatsko-pravne nauke odredilo je okvire i domete pravne misli u našim krajevima.

Šerijatski pravnici su i ovdje pisali komentare poznatih pravnih djela, njihove glose, kompendijume i zbirke pravnih mišljenja. Bogat činjenički materijal o toj djelatnosti iznijet je u Katalogu arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrevbegove biblioteke (posebno knj. II, Sarajevo 1979). U literaturi je mjestimično spomenut i izvjesni originalni doprinos pojedinih pravnika našeg tla tumačenju nekih šerijatskih pitanja. Međutim, mjera originalnosti treba tek da se utvrdi savjesnim i objektivnim istraživanjem djela pojedinih pravnika. Pri tom će najviše podataka, najvjerovatnije, pružiti fetve naših pravnika, koji su bili u mogućnosti da tumačeći konkretne pravne slučajeve vrše i konkretizaciju opštih šerijatskih normi na posebne prilike.

Prvi šerijatski pravnici u zapadno-balkanskim krajevima bili su stranog porijekla (Turci, Arapi, itd). Prema podacima o nosiocima kadijskih i muftijskih funkcija u Bosni i Hercegovini može se zaključiti da je trebalo proteći otprilike jedan vijek da bi se iz redova domaćih ljudi mogli regrutovati pravnici sposobni za tumačenje i primjenu šerijata. To se dešavalo u toku procesa širenja islama i prihvatanja nove osmanlijsko-islamske kulture i pismenosti. Nakon toga šerijatsko-pravna nauka se već afirmisala u krugovima domaćeg muslimanskog stanovništva, čemu je sigurno doprinjelo i njeno visoko mjesto u sistemu osmanlijsko-islamskog obrazovanja. Nije potrebno posebno isticati da se u zapadno balkanskim krajevima raširio isključivo hanefijski mezheb - zvanična pravna škola Osmanlijske države.

Na ovom mjestu biće kao primjer spomenuti samo najpoznatiji šerijatski pravnici iz Bosne i Hercegovine:

- Hasan Kafi Pruščak (951/1544 - 1025/1616), kadija i muderis, pisac više djela među kojima »Samtu-l-vusul ila 'ilmi-l-usul« (Metodologija islamskog prava), »Usul-l-hikem fi nizami-l-alem« (Teorija države), »Hadikatu-s-salati« (Ibadat) itd. Među ovim djelima, koja uglavnom predstavljaju komentare poznatih klasičnih redova, u literaturi se posebno ističe djelo »O osnovama mudrosti u uređenju svijeta«, u kome je autor dao svoje teorijsko viđenje uređenja idealne države i predložio praktične mjera za reformu Osmanlijske carevine.

- Zijauddin Ahmed- sin Mustafin (? - c. 1090/1679), dugogodišnji muftija u Mostaru. U fikhu je poznat po zbirci pravnih mišljenja »Fetva-i Ahmedî«, veoma raširenoj u Bosni i Hercegovini

- Muhammed Muhtešim Šabanović (? - 1104/1694), muderis, kadija i sadri Anadoli, pisac djela »Adabu-l-hukkam« (Šerijatsko procesno pravo).

- Mustafa Ejubović sin Jusufov - šejh Jujo (1061/1651-1119/1707), mostarski muftija, pisac više dijela iz usulu-l-fikha, bahsa i munazare (disputacije), šerijatskog nasljednog prava, itd. Spomenut ćemo djelo »Miftahu-l-husul« (Metodologija islamskog prava).

- Mehmed Refik Hadžiabdić (1229/1814 - 1289/1872), šejhu-l-islam Osmanlijske carevine, jedini učenjak s našeg područja koji je bio imenovan na tu funkciju. U fikhu je napisao djelo »Nukulu-l-fetava-l-fejdijje«.

4. Primjena prava

U zapadno-balkanskim krajevima, kao i u drugim zemljama uključenim u Osmanlijsku carevinu, funkciniralo je jedinstveno uređeni sistem tumačenja i primjene šerijatskog prava. Oličenje ovog sistema bile su kadije i muftije. U pogledu vremena pojave i nosilaca ovih funkcija u zapadno-balkanskim krajevima izrazile su se neke specifičnosti.

U prvom redu, uočava se da je služba kadije uspostavljena uporedo s osmanlijskim osvajanjima, a u nekim krajevima čak i prije ustaljivanja nove vlasti. Kadije su bili vezani za vojsku (rješavanja sporova među vojnicima, oporuke, dioba nasljedstva, itd.), pa su postavljeni u vojnim uporištima i prije masovnijeg procesa širenja islama. U Bosni i Hercegovini, npr., u Višegradu je postojao kadija i prije Fatihovog osvajanja 868/1463. godine.

Nadležnost kadija je, kao i u drugim krajevima Osmanlijske države, obuhvatala primjenu šerijata i kanuna, te vršenje nekih poslova lokalne uprave.

U 11/17. vijeku, kad je Osmanlijska carevina imala pod svojom vlašću najveću teritoriju u Evropi, u zemljama zapadnog Balkana je bilo: dva mulaluka (Sarajevo i Beograd), jedan sitte-kadiluk i sto deset kadiluka, koji su dalje bili raspoređeni u različite razrede prema prihodu koji su donosili svojim nosiocima.

Kadije su bili plaćeni iz državnih sredstava (prema školskoj spremi i kategoriji kadiluka), a imali su pravo i na određene takse za vršenje sudsko-upravnih poslova. Te takse su se nazivale **rusum**, a naplaćivane su: prilikom diobe imovine (1,5%-2,5%), sklapanja brakova, izdavanje potvrda, ovjere ugovora, uvođenje akta u protokol, itd. Sve akte koje bi kadija primio ili odluke koje bi donio unosio u sudski protokol (**sidžil**) u

integralnom obliku, tako da ovi dokumenti danas predstavljaju prvorazredni historiji izvor.

Upordo s opštim slabljenjem osmanlijske države i kadijska funkcija u krajevima zapadnog Balkana je počela gubiti prestiž. Tome je doprinijela i raširena praksa davanja ove službe pod zakup.

Osnivanje muftiluka u zemljama zapadnog Balkana je započelo u vrijeme kada se islam dobro proširio i učvrstio (druga polovina 10/16. vijeka). Prvi muftija u Sarajevu je imenovan 926/1519, prema Sejfullah-efendiji Kemuri, a u Mostaru između 979/1571. i 1001/1592, prema Hifziji Hasandediću. Najstarije vakufname u Bosni i Hercegovini potpisivali su, u svojstvu **šuhudu-l-hala**, kadije, muderisi i hatibi, a ne i muftije.

S druge strane, i u slučaju sarajevskih i mostarskih muftija, uočava se da su to u prvo vrijeme bili stranci. U Sarajevu je tek 1021/1612. za muftiju imenovan domaći čovjek. Nakon toga, to postaje redovna praksa. U Mostaru je, takođe, tek polovinom 11/17. vijeka imenovan muftija iz kruga mjesnog stanovništva. U svakom slučaju, znači da je trebalo da prođe period od pedeset do sto godina da se za muftije počnu imenovati domaći ljudi. Kasnije imenovanje muftija u odnosu na kadije može se objasniti činjenicom da je muftijska funkcija prvenstveno vezana za tumačenje vjerskih propisa muslimanima, pa je njena nužna pretpostavka bilo masovnije prihvatanje islama. Kadije su, kao državni službenici i nosioci sudske funkcije, bili vezani za proces učvršćenja osmanlijske državne vlasti, pa su se zato pojavljivali u procesu osvajanja ili stabilizacije nove vladi.

U većim mjestima, kao što su Sarajevo i Mostar u Bosni i Hercegovini, muftije su postavljene ukazom šejhu-l-islama. U manjim mjestima to su mogli biti pojedinci kojima je pokrajinski muftija ili mjesno nadležni kadija dao odgovarajuće ovlaštenje. On je označavan kao **me'zun bi-l-ifta**.

Na postavljanje pojedinih muftija imalo je uticaja mjesno muslimansko stanovništvo. Šejhu-l-islam je redovno uvažavao prijedloge koje bi dobio u tom smislu u vidu predstavke (**mahzar**) potvrđene od strane lokalne upravne vlasti.

U toku reformi u Osmanlijskoj carevini u 13/19. vijeku reorganizovane su službe kadiluka i muftiluka. Kadije su, pored rada u šerijatskim sudovima, dobile i značajnu ulogu u novouspostavljenim redovnim građanskim sudovima, a muftije su, kao uticajni ljudi pojedinih vilajeta, ušli u savjetodavna tijela imenovana u pojedinim teritorijalnim jedinicama.

Treba takode spomenuti da su brojne muftije svojim ugledom u muslimanskim masama doporinosili bržem provođenju tanzimatskih reformi. Svjedočanstva o tome dao je i osmanlijski državnik Ahmet Dževad-paša u slučaju Bosne i Hercegovine.

II ŠERIJATSKO PRAVO OD PRESTANKA OSMANLIJSKE VLASTI DO 1918. GODINE

1. Društveno-historijske prilike

Tokom 13/19. i početkom 14/20. vijeka prestala je osmanlijska vlast u zemljama zapadnog Balkana (Crna Gora, Srbija, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Novopazarski Sandžak i Kosovo). Ovaj proces bio je praćen brojnim maskrima muslimanskog civilnog stanovništva koje je jedan savremeni historičar nazvao "etničko čišćenje osmanlijskih muslimana". Prilikom regulisanja opšteg stanja u oslobođenim i prisajedinjenim krajevima pojedine države su pristupile uređenju pravnog položaja muslimanskog stanovništva. Pri tome su bile vezane i određenim međunarodnim ugovorima u kojima su evropske sile izrazile zahtjev upućen novouspostavljenim balkanskim državama za politiku vjerske snošljivosti i građanske jednakosti. S druge strane, i same novouspostavljene države su bile zainteresovane za uključivanje preostalog muslimanskog stanovništva u vlastiti državnopravni i društveni sistem.

Kao rezultat djelovanja unutrašnjopolitičkih i vanjskih faktora uslijedilo je javno pravno priznanje islama, garantovanje

lične i imovinske sigurnosti i jednakih građanskih prava muslimanima u svim zemljama zapadnog Balkana u kojima je prestala osmanlijska vlast. Za historiju šerijatskog prava posebno je značajno javno pravno priznanje islama, koje je u uslovima važenja crkvenog prava u pojedinim tadašnjim zapadno-balkanskim zemljama izričito ili prešutno povlačilo i važenje šerijatskog prava u određenim privatno-pravnim odnosima muslimana.

U svim tadašnjim zapadno-balkanskim zemljama postojala je određena veza između države i vjerskih zajednica, pa je takav tretman potegnut i na islamsku vjersku zajednicu. Islam je proglašen za zakonom priznatu vjeru, što je imalo za posljedicu pravo da se njegovo učenje javno ispovijeda, da njegovi sljedbenici javno vrše vjerske obrade i da se okupe u vjersku zajednicu.

U Srbiji je islam implicate priznat 1868. kada je knez Mihailo Obrenović muslimanskom džematu u Beogradu predao na korišćenje Bajrakli džamiju, odredio državnu pomoć za njeno održavanje i platu vjerskim službenicima. Ovo priznanje je pretočeno u zakonski tekst 3. I 1878, kada je Privremenim zakonom o uređenju oslobođenih predela islamu izričito dat status zakonom priznate vjere. Ova odredba je kasnije ponovljena u Uredbi o uređenju oslobođenih oblasti, koja je izdata 18. VIII 1913, nakon poraza Osmanlijske države u balkanskom ratu i zauzimanja Novopazarskog sandžaka, Kosova i Makedonije od strane Srbije i djelimično Crne Gore. Pošto je u Srbiji u to doba postojao samo crkveni brak, faktički je dopuštena primjena šerijatskog prava u bračnim i porodičnim pitanjima. To je kasnije osnaženo Uredbom o uređenju sudova i o sudskom postupku u prisajedinjenim oblastima Stare Srbije od 7. VI 1914. godine.

Javno pravno priznanje islama u Crnoj Gori postavljeno je nakon 1878, kada je teritorija nekadašnjih pet kadiluka došla u

okvir ove države. U prvo vrijeme priznanje je učinjeno faktičkim putem: knjaz Nikola je imenovao muftiju crnogorskih muslimana i dao mu ovlaštenja da sudi muslimanima po šerijatu »onako isto kao što je bilo u turski vakat«. Ovo je kasnije potvrđeno i u crnogorskom ustavu od 6. XII 1905, u kome se kaže: »Unutrašnja uprava Muhamedove vjeroispovijesti pripada muftiji crnogorskom« (čl. 129). Kako se vidi, nakon prestanka osmanlijske vlasti nastavljeno je važenje šerijata. To je osnaženo i u čl. IV uvodne odredbe, Zakona o sudskom postupku u građanskim stvarima od 1. XI 1905.

U Bosni i Hercegovini, koju je 1878. okupirala Austrougarska Monarhija, islam je takođe dobio status zakonom priznate vjere, a šerijat nastavio da važi u obimu u kome je važio i u doba osmanlijske uprave. Priznanje islama se moglo vidjeti iz više proklamacija austrougarskih vlasti upućenih »narodu Bosne i Hercegovine« u kojima se obavezuju na poštovanje islamske vjere i običaja, Konvencije o regulisanju okupacije Bosne i Hercegovine od 21. IV 1879., kontinuiranom funkcionisanju šerijatskih sudova i njihovim normiranju od strane okupacionih vlasti i uspostavljanju posebnog islamskog vjerskog starješinstva neovisnog o Mešihatu u Istanbulu, te imenovanja reisu-l-uleme carskim dekretom 17. X 1882. godine.

Svoju politiku iz okupiranog perioda Austro-Ugarska je ozakonila u Zemaljskom ustavu za Bosnu i Hercegovinu od 17. II 1910, gdje je u čl. 8. kao priznata vjerska udruženja (zajednice) izričito navela islamsku.

U Sloveniji i Dalmaciji islam je dobio status zakonom priznate vjere 15. VII 1912. kada je donesen Zakon o priznanju sljedbenika islama po hanefističkom obredu kao vjerezakonsko društvo. Muslimani su i na ovom području dobili pravo javnog ispovijedanja vjere, vršenja vjerskih, nastavnih i zakladnih

poslova pod državnim nadzorom, a nauka, uredbe i običaji islama stavljeni su pod državnu zaštitu ukoliko nisu bili u suprotnosti sa zakonom. Pravo primjene šerijata nije bilo priznato, već je to ostavljeno da se riješi posebnim zakonom.

Na istim principima priznat je islam i u Hrvatskoj i Slavoniji zakonom od 27. III 1916. godine.

Do priznanja islama u Sloveniji i Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji došlo je relativno kasno, vjerovatno zbog malobrojnosti muslimanskog stanovništva na tom području, te zbog potrebe da se pred prvi svjetski rat i u toku njega osigura lojalnost ovog dijela stanovništva prema Austrougarskoj Monarhiji. Nepostojanje islamske vjerske strukture u ovim krajevima imalo je za posljedicu važenje opšteg građanskog prava umjesto šerijatskog u porodičnim i nasljednim stvarima.

2. Izvori prava

U ovo doba norme šerijatskog prava u zemljama zapadnog Balkana su crpljene iz različitih izvora. Njihova raznovrsnost je posljedica kontinuiteta primjene šerijatskog prava iz vremena osmanlijske uprave i uticaja nekih novih tendencija u praksi primjene ovog prava. Po svom obliku, izvori šerijatskog prava se mogu podijeliti na tradicionalne i moderne. U prvu kategoriju spadaju djela muslimanskih pravnika (komentari, glose, kompendijumi, zbirke pravnih mišljenja, itd.), dok u drugu kategoriju spadaju službene i privatne kodifikacije. Osim toga, organi za primjenu šerijatskog prava su nastavili da se drže i osmanlijskih državnih zakona i uredaba u kojima je kodifikovan kanun i djelimično šerijatsko pravo.

a) Djela muslimanskih pravnika

I nakon prestanka osmanlijske vlasti u zemljama zapadnog Balkana nastavljeno je konsultovanje klasičnih fikhskih djela hanefijskog mezheba. I dalje su uvažavana djela: »Multeka«, »Medžmeu-l-enhur«, »Ed-Durru-l-muhtar«, »Reddu-l-muhtar«, »Fethu-l-kadir«, »El-Bahuru-r-raik«, »Muhit«, »Dureru-l-hukam«, te zbirke pravnih mišljenja: »El-Fetava el-hindije«, »El-Fetava et-tatarhanije«, »Fetava el-ankarevi«, »Behdžetu-l-fetava« i druge.

b) Službene i privatne kodifikacije

U svim zemljama zapadnog Balkana nastavljena je primjena najvažnije kodifikacije šerijatskog prava iz 18/19. vijeka – Medželle. Primjena Medželle je bila najšira u Bosni i Hercegovini. Ovdje su norme sadržane u ovom zakoniku obavezivale i šerijatske i redovne građanske sudove. Naime, austrougarska vlast je ubrzo nakon okupacije sankcionirala znatne dijelove Medželle u svom Zborniku zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu. Na taj način norme sadržane u ovom zakoniku postale su kao »zemaljsko pravo«, obavezno za redovne građanske sudove i primjenjivale su se na cjelokupno stanovništvo Bosne i Hercegovine. Međutim, nemogućnost austrougarskih sudskih službenika da se služe izvornim tekstom Medželle, odsustvo odgovarajućeg prevoda (do prvog prevoda došlo je 1906.) i težnja za evropeizacijom prava, doveli su do potiskivanja Medželle u redovnom građanskom sudstvu i do faktičke recepcije austrijskog Opšteg građanskog zakonika. Za šerijatske sudove u Bosni i Hercegovini Medžella je ostala glavni izvor materijalnog i procesnog prava.

U Crnoj Gori i Srbiji, Medžella je takode predstavljala jedan od glavnih izvora šerijatskog materijalnog i procesnog prava. O tome nisu postojale zakonske odredbe, već odluke i praksa šerijatskih sudova, odnosno muftijstava.

U Bosni i Hercegovini je primjenjivana i privatna kodifikacija Muhammeda Kadri-paše »El-ahkamu-š-šer'ijje fi-l-ahvali-š-šahsijje«, skraćeno citirana kao »Ahvali šahsija«. Šerijatski sudovi su takode uvažavali i privatnu kodifikaciju osmanlijskog pravnika Omera Hilmi-efendije, koja se tiče vakufskog prava, citiranu kao »Ahkami evkaf«. Za potrebe kontrole šerijatskog sudstva austrougarska uprava je u Beču 1883. sačinila jednu kompilaciju šerijatskog bračnog, porodičnog i nasljednog prava hanefijskog mezheba pod imenom »Eherecht, Familienrecht, und Erbërecht der Mohamedaner nach dem hanefitschen Ritus«.

Za tumačenje šerijatskih propisa u Bosni i Hercegovini i ujednačenje sudske prakse bile su značajne i okružnice i naredbe Vrhovnog šerijatskog suda u Sarajevu. U ovim aktima vršena je i reforma šerijatskog materijalnog i procesnog prava primjenom metoda **tehajjur**. Vrhovni šerijatski sud u Sarajevu je u nekim slučajevima naložio područnim sudovima da odstupe od tradicionalnog hanefijskog tumačenja u korist stavova nekih drugih ehlu-sunetskih škola, koji su bili primjereniji okolnostima života bosanskohercegovačkih muslimana. Ove naredbe, izdate u periodu 1878-1900, izdala je Zemaljska vlada i Vrhovni šerijatski sud. Naredbe i okružnice za kasniji period izdao je Abdulah Škaljić (Glasnik VIS, br. 8-9/1944 - 1-3/1945.).

c) Osmanlijski državni zakoni i uredbe

Od osmanlijskih zakona koji sadrže kanun i šerijat u Bosni i Hercegovini primjenivani su: Erazi kanunama, odnosno Zakon od 7. ramazana 1274, Zakon od 16. zu-l-hidždžeta 1286, koji se odnosi na utvrđivanje punoljetnosti osmanlijskih državljana, Uredba od 5. zu-l-hidždžeta 1268. (Ejtam nizamnama), koja se odnosi na zaštitu siročadi i Zakon od 10. safera 1290, koji se odnosi na upravu vakufa. Osmanlijski zakoni i uredbe su u Bosni i Hercegovini važili u većem obimu nego u drugim zemljama zapadnog Balkana, jer je mandat za okupaciju koji je Austrougarska Monarhija dobila na Berlinskom kongresu podrazumijevao obavezu očuvanja postojećeg pravnog poretka. Druge zemlje zapadnog Balkana, koje su nakon prestanka osmanlijske vlasti ušle u sastav novouspostavljenih nacionalnih država, napravile su radikalni prekid s turskim pravnim sistemom. Tu su šerijatski sudovi nastavili primjenjivati samo one osmanlijske zakone i uredbe koje su se odnosile na one stvari za koje su šerijatski sudovi bili nadležni.

3. Pravna nauka

U šerijatskopravnoj nauci u ovo doba u krajevima zapadnog Balkana dolazi do nekih kvalitetno novih tendencija. Pored tradicionalno obrazovnih šerijatskih pravnika koji pišu na arapskom i turskom jeziku, pojavljuju se i moderno obrazovni pravници koji o šerijatskom pravu pišu na maternjem jeziku, usvajajući terminologiju i sistematiku evropske kontinentalne pravne nauke (austrijskog tipa). Ova konstatacija treba, međutim, da se ogriči na pravnike koji su se zanimali pitanjima teorijske

obrade šerijatskog pozitivnog prava, tj. prava koje su primjenjivali šerijatski sudovi. U oblasti šerijatskih propisa koji su bili bliže povezani s vjerom (**ibadat**) noviji trendovi su sporije prodirali.

Zbog nedovoljne istraženosti historije šerijatskog prava u zapadno balkanskim krajevima, iznijecemo samo podatke o pojedinim predstavnicima nauke fikha u Bosni i Hercegovini.

Među tradicionalno obrazovanim pravnicima treba spomenuti Sujfullah-efendiju Prohu (1276/1859-1352/1932), muallima, muderisa i profesora Šerijatske sudačke škole u Sarajevu. Pisac je više djela sa područja šerijatskog prava na arapskom, turskom i bosanskom jeziku. Spomenućemo »Zubdetul-feraid« (O nasljednom pravu), »Kitabu-n-nikah« (O bračnom pravu), te više kraćih radova i brošura (o tedžvidu, hajzu i nifasu i drugim vjerskim, odnosno fikhskim pitanjima).

U ovoj skupini treba takođe istaći neke vrsne poznavaoce šerijatsko-pravne nauke iza kojih nije ostalo pisanih radova ili koji se njom nisu bavili na jedan sistematizovan način. To su: Ahmed-ef Burek, Salih Šafvet Bašić, Ali Riza Prohić i drugi. Najviši vjerski predstavnici u ovo vrijeme su bili uglavnom šerijatski pravници (reisu-l-uleme i muftije). Među njima je bilo pojedinaca koji su se svojim tumačenjem šerijatskih propisa izdizali iznad vladajućeg stanja duhova vremena u kojima su živjeli. U tom pogledu se mogu istaći reisu-l-ulema Džemaluddin Čaušević i crnogorski muftija Murteza Karađuzović.

U ovo doba još nije bilo potpuno oformljenih šerijatskih pravnika moderne orijentacije koji bi u samostalnim radovima dali sistematizovane prikaze pojedinih grana islamskog prava. Uglavnom se pojedinci pojavljuju kao koautori pojedinih radova, gdje zajedno sa nemuslimanskim pravnicima pišu o određenim pravnim pitanjima. Među austrougarskim pravnicima u Bosni i Hercegovini

koji su se interesovali za šerijatsko pravo i na tom području dali značajne rezultate treba spomenuti: Adalberta Scheka, visokog vladinog službenika i profesora svjetovnog prava i postupka pred šerijatskim sudovima na Šerijatsko-sudačkoj školi u Sarajevu; Franju Kruszelnickog, pisca dužeg rada o šerijatskom procesnom pravu, Mihaila Zobkova, sudiju, pisca više radova među kojima o onog o pravu preče kupnje u osmanlijsko-bosanskom pravu i Ljudevita Farkaša, sudiju i univerzitetskog profesora, pisca poznatog rada o vakufskom pravu i vakufskoj upravi u Bosni i Hercegovini.

Šerijatsko-sudski kadar se u Bosni i Hercegovini u ovo doba školovao u Šerijatsko-sudačkoj školi u Sarajevu, koji su osnovale austrougarske vlasti 1887. Ova škola je bila prvi centar obrazovanja moderne muslimanske inteligencije u Bosni i Hercegovini, a njeni svršenci su, pored službe šerijatskih sudija, vršili i druga ugledna zvanja u vjerskom, kulturnom i političkom životu Bosne i Hercegovine, a kasnije i Jugoslavije.

4. Primjena prava

Sistem tumačenja i primjene šerijatskog prava nije bio jednoobrazno uređen u zemljama zapadnog Balkana prije 1918. U svakoj zemlji su došle do izražaja specifičnosti njenog historijskog razvitka. Što se tiče tumačenja šerijatskog prava, ono je ostalo u nadležnosti muftija u svim krajevima ali je položaj ovih funkcionera bio različito riješen. Što se tiče primjene šerijatskog prava, ono je negdje bilo u nadležnosti državnih šerijatskih sudija (BiH, Crna Gora) a negdje u nadležnosti vjerskih funkcionera – muftija (Srbija).

U Bosni i Hercegovini Austro-Ugarska je zadržala šerijatske sudove i dala im status državnih vlasti. Njihovu nadležnost i organizaciju uredila je brojnim naredbama. Temeljni pravni akti austrougarske vlasti u tom procesu je bila Naredba o ustrojstvu i djelokrugu šerijatskih sudova od 30. X 1883. Postojale su dvije vrste šerijatskih sudova: kotarski sudovi i Vrhovni šerijatski sud u Sarajevu. Ovaj posljednji je imao ulogu apelacione instance. Šerijatski sudovi su bili nadležni za sljedeće stvari: pitanja bračnog prava ako su muž i žena islamske vjere bez obzira da li se radi o imovinskopравnim ili drugim poslovima, pitanja prava i dužnosti između muslimanskih roditelja i djece, raspravljanje i dijeljenje ostavštine muslimana ako je ona mulk-prirode, raspravljanje svih pitanja u vezi sa zapisima u slučaju smrti, učešće u dijeljenju **mirije** nekretnina, tutorskim i starateljskim poslovima, tapijskim poslovima i upravi vakufa. Kasnijim aktima okupacione uprave nadležnost šerijatskih sudova je proširena. U svakom slučaju njihova jurisdikcija je bila obavezna za sve sljedbenike islama.

U Crnoj Gori su takođe funkcionisali šerijatski sudovi koji su imali karakter državnih vlasti. Njihova nadležnost je bila određena rješenjima ministarstva pravde a obuhvatala je, takođe, bračne i porodične stvari, diobu tzv. malog miraza (slično »mulku« u BiH), zaštitu imovine siročadi i udovica islamske vjere itd. Odluke šerijatskih sudova izvršavali su redovni građanski sudovi.

Primjena šerijatskog prava u Srbiji je bila u nadležnosti muftija i nije bila zakonski regulisana sve do 1914. Do tada je faktičkim putem, naročito zbog nepostojanja građanske forme braka u srpskom pravu, niškom muftiji priznata nadležnost u bračnim stvarima muslimana. Nakon donošenja Uredbe o uređenju sudova i o sudskom postupku u prisajedinjenim oblastima stare Srbije 7. VI 1914. muftije su dobili u nadležnost

raspravljanje bračnih sporova između muslimana, sporova oko izdržavanja, starateljskih i tutorskih poslova, imovine siročadi i emancipacije maloljetnika. U toku prvog svjetskog rata imenovan je i Vrhovni muftija Kraljevine Srbije, koji je predstavljao najvišu islamsku vjersku vlast na teritoriji ove države za drugostepenu instancu u pitanju tumačenja i primjene prava. Za Srbiju je bilo, dakle, karakteristično spajanje vjerskih i šerijatsko-sudskih funkcija u istim licima. Muftije su bili najviša vjerska i šerijatsko-sudska vlast na svom području. Oni su istovremeno vršili i nadzor nad vakufskom upravom. Nadlaženost muftija je bila slična nadležnosti viših sveštenika pravoslavne crkve, a šerijatsko pravo je uglavnom važilo u onim pitanjima za koja je u slučaju hrišćanskog stanovništva važilo crkveno pravo.

U Bosni i Hercegovini je funkcija tumačenja šerijatskog prava bila podijeljena između Vrhovnog šerijatskog suda, reisu-l-uleme, odnosno medžlisu-l-uleme i tradicionalnih muftija. Tumačenja Vrhovnog šerijatskog suda su obavezivala kotarske šerijatske sudove i odnosila su se na šerijatsko-sudske stvari. Ulema medžlis, na čijem je čelu tada bio reisu-l-ulema, davao je, na traženje Vrhovnog šerijatskog suda, mišljenje o značajnim pitanjima. Ovo tijelo je takođe davalo tumačenja šerijata u vjerskim i vakufskim pitanjima. Muftije su nastavili da vrše svoju tradicionalnu funkciju – da izdaju fetve na traženje zainteresovanih pojedinaca. Osim toga, u toku konstituisanja Islamske vjerske zajednice austrougarske vlasti su nastojale ojačati funkciju muftija, koristeći je kao sredstvo uticaja na ponašanje muslimanskog stanovništva. Muftije su postale značajni faktori u sferi muslimanskog školstva i vakufske uprave. Bili su plaćeni iz državnih sredstava, a ako su predavali u mjesnim medresama, onda i iz blagajne vakufa. Bili su imenovani u okružnim mjestima.

Donošenjem Statuta za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova 1909. došlo je do izvjesnih izmjena u načinu postavljanja muftija i djelokrugu njihovog rada. Bilo je propisano (čl. 144) da muftije imenuje Zemaljska vlada na prijedlog Ulema-medžlisa, tako što ovo tijelo za svako upražnjeno mjesto označava dva kandidata od kojih vlada jednog imenuje za muftiju. Dužnosti muftije su bile (čl. 146): da izdaje uobičajene fetve, nadzire vjerske i vakufske službenike, džamije i druge vjerske objekte, nadzire izvršenje nastavnog plana za islamsku vjeronauku u državnim i konfesionalnim školama, da nastoje proširiti poznavanje islamske nauke među muslimanima, da radi na učvršćenju islamskog morala i sl.

Kako se vidi, u funkciji muftije, pored jurisprudencijalnog elementa, počeo se sve više iskazivati vjersko-školski i upravni sadržaj.

III – ŠERIJATSKO PRAVO U VRIJEME 1918-1941. GODINE

1. Društveno-historijske prilike

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno u Kraljevini Jugoslaviji, prihvaćen je sistem priznatih vjerskih zajednica. To znači da je zadržana povezanost vjerskih zajednica i države i da priznate vjerske zajednice mogle svoj vjerozakon javno ispovijedati. U Ustavu od 28. VI 1921. proglašena je ravnopravnost usvojenih vjerskih zajednica, tj. onih koje su u ma kom dijelu države već zadobile zakonsko priznanje. Pošto je islam u pojedinim dijelovima tadašnje države takvo priznanje zadobio prije 1918. uvršten je u red priznatih i usvojenih vjeroispovijesti.

Od samog osnivanja jugoslovenske države postavilo se pitanje važenja šerijatskog prava za muslimane. Pri tome treba imati na umu da je prva zajednička država jugoslovenskih naroda naslijedila neujednačen pravni sistem. Na području građanskog prava postojalo je šest pravnih područja na kojima su važili različiti pravni propisi. Oblast bračnog prava bila je u najvećem dijelu državne teritorije područje važenja crkvenog prava.

U takvim okolnostima pitanje važenja šerijatskog prava za muslimane postalo je predmet međunarodnog i unutrašnjopravnog normiranja.

Na međunarodnopravnom planu, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca je pristupila Senžermenskom ugovoru o zaštiti manjina od 10. IX 1919. kojim je u pogledu muslimana preuzela sljedeće obaveze:

1. da u pogledu porodičnog i ličnog statusa muslimana donese odredbe koji dopuštaju da se ta pitanja regulišu po muslimanskim običajima;

2. da preduzme mjere za imenovanje reisu-l-uleme;

3. da osigura zaštitu džamija, grobalja i drugih muslimanskih vjerskih ustanova, da dâ puno priznanje i olakšice postojećim muslimanskim zakladama (vakufima) i vjerskim dobrotvornim ustanovama, te da za ustanovljenje novih vjerskih i dobrotvornih ustanova ne uskrati ni jednu od potrebnih olakšica koje su zagarantovane drugim privatnim ustanovama iste vrste.

Djelovanjem muslimanskog vjersko-političkog faktora u toku priprema za donošenje Vidovdansnog ustava, međunarodna obaveza o dopuštanju da se pitanja ličnog i porodičnog statusa reguliraju po muslimanskim običajima pretočena je u ustavni tekst kao obavezno vađenje šerijatskog prava koje se primjenjuje putem državnih šerijatskih sudova. Čl. 109. ovog Ustava je propisao: »U porodičnim i nasljednim poslovima muslimana sude državni šerijatski sudije«. Na ovaj način šerijatsko pravo je zadobilo obavezno vađenje na cijelom državnom teritoriju. Istovremeno, stekle su se pretpostavke da se ujednači način njegove primjene. To je postalo predmet kasnijeg zakonskog regulisanja.

2. Izvori prava

U ovo doba korišteni su u ranijem periodu afirmisani izvori za saznanje normi šerijatskog prava (tradicionalni i moderni). Analiza prakse šerijatskih sudova pokazuje da su sve više korištene moderne kodifikacije i kompilacije šerijatskog prava. Preduzimani su npr. koraci da se službeno recipira osmanlijski Porodični zakon (**Hakuk-i aile kararnamesi**), ali bez konačnog uspjeha. I pored toga, ovaj zakon je zadobio faktičko uvažavanje u šerijatsko-sudskoj praksi u Jugoslaviji.

Domaći šerijatski pravници su uočili nedostatak jedne sveobuhvatne kodifikacije onih grana šerijatskog prava koje važe u Jugoslaviji sačinjene na bosanskom jeziku. Na taj način, šerijatsko pravo bi postalo dostupno širokom krugu lica na koje se odnosilo što bi uticalo na kvalitet zaštite subjektivnih prava. Međutim, kašnjenje sa zakonskim regulisanjem organizacije i nadležnosti šerijatskih sudova i izbijanje Drugog svjetskog rata spriječili su nastanak domaće kodifikacije šerijatskog prava. Bio je izrađen projekat zakona o sudskom postupku pred šerijatskim sudovima, ali je i on ostao u pripremnoj fazi. Nedostatak kodifikacije šerijatskog prava na službenom jeziku nadoknađivao se sistematskim pregledima porodičnog, nasljednog i vakufskog prava koje su domaći šerijatski pravници objavili u to vrijeme. Za stručnjaka osnovni izvori saznanja normi ovog prava bila su i ostala djela na arapskom i turskom jeziku.

3. Pravna nauka

Tendencije koje su se u pravnoj nauci izrazile u prethodnom periodu sada su se dalje razvile. Definitivno je preovadalo pisanje

o šerijatskom pravu na bosanskom jeziku. Odluke šerijatskih sudova nakon 1929. pisane su na bosanskom jeziku, a na arapskom i turskom jeziku su mogli biti napisani u zgradama citati iz stručnih djela i starih zakona ili pravno-tehnički termini. U vrijeme između dva svjetska rata pojavilo se na bosanskom jeziku više djela u kojima je šerijatsko pravo, odnosno grane koje su primjenjivane u Jugoslaviji, bilo predmet naučne ili stručne obrade. Ta djela su služila kao sistematski prikazi šerijatskopравnih normi iz određene oblasti, udžbenici na višim školama i fakultetima i priručnici za pravnike koji nisu znali arapski jezik.

Među piscima o šerijatskom pravu bili su, u prvom redu, istaknuta imena šerijatskog sudstva u Bosni i Hercegovini, zatim pripadnici više uleme i, na kraju, pravnici koji su na stranim ili domaćim univerzitetima stekli visoka naučna zvanja na osnovu radova o šerijatskom pravu. Treba takođe spomenuti i pravnike nemuslimane koji su dali značajan doprinos literaturi o šerijatskom pravu ili zakonskom regulisanju primjene šerijatskog prava.

Prvi koji je dao značajne radove o šerijatskom pravu na našem jeziku bio je Abdulah Bušatlić (1288/1871-1366/1946.), šerijatski sudija i predavač šerijatskog prava na Šerijatsko-sudačkoj školi u Sarajevu. Najpoznatija djela su mu »Porodično i nasljedno pravo muslimana« (Sarajevo 1926.) i Šerijatsko-sudski postupnik s formularima« (Sarajevo, 1927.). Osim toga, u najpoznatijim tadašnjim pravničkim i vjerskim časopisima objavljivao je redovito priloge o aktuelnim pitanjima tumačenja šerijatskog prava ili pravne prakse. Njegovo tumačenje pojedinih šerijatsko-pravnih pitanja bilo je elastično i uvažavalo je konkretne prilike društvenog i kulturnog života muslimana u Jugoslaviji.

Iz reda svršenika Šerijatske sudačke škole u Sarajevu posticao je i Mehmed Ali Čerimović (1289/1872-1362/1943.),

šerijatski sudija, fetva-emin u Ulema-medžlistu i predavač šerijatskog nasljednog i vakufskog prava na Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu. U tadašnjoj islamskoj štampi je objavio veći broj radova iz oblasti šerijatskog prava, od kojih su neki doživjeli i posebna izdanja. Među tim radovima treba spomenuti: »O vakufu (šerijatsko vakufsko pravo«) (Sarajevo, 1935.), »Šerijatsko nasljedno pravo – Feraiz« (Sarajevo 1937.), »Pitanje određivanja i regulisanja islamskih vjerskih praznika« (Sarajevo 1933.).

U pisce o šerijatskom pravu iz reda uleme spada i Mehmed-ef. Handžić (1324/1906-1364/1944.), nastavnik Gazi Husrev-begove medrese i profesor Više islamske šerijatsko-teološke škole. U svojim radovima o šerijatskom pravu bavio se posebno pitanjima vezanim za vjerske propise u užem smislu. Od ostalih radova spominjemo: »Tumačenje šerijatsko-pravnih pitanja kod nas« (Sarajevo, 1939.) i »Pogled na sudstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme turske vlasti« (Sarajevo 1941.).

O šerijatskom pravu u ovo doba još su pisali: Abdurahman Adil Čokić, Muhamed Seid Serdarević, Ibrahim Mehinagić i drugi.

Pored šerijatskih sudija, koji su se bavili pitanjima tumačenja i sistematskog izlaganja važećeg šerijatskog prava i uleme, koja je naglasak stavljala na vjerski aspekt šerijata, u vrijeme između dva svjetska rata javljaju se i prvi predstavnici naučnog bavljenja šerijatskim pravom. To su bili moderno obrazovani pravници koji su ustanove šerijatskog prava izlagali evropskom pravnom terminologijom, istraživali njihovu historiju, društvenu sadržinu i funkciju i upoređivali ih sa sličnim ustanovama drugih pravnih sistema.

Prvi je bio dr Mehmed Begović (r. 1322/1904.), profesor beogradskog Pravnog fakulteta, koji je u Alžiru 1930. odbranio doktorski rad pod naslovom »O evoluciji šerijatskog prava u

Jugoslaviji» (De l'evolution du droit Musulman en Yougoslavie). Dr Begović je vodio šerijatski kurs koji su pohađali kandidati za šerijatske sudije. Objavio je knjige: »Šerijatsko bračno pravo« (Beograd 1936.), »Vakufi u Jugoslaviji« (Beograd 1963.) i više vrijednih radova u stručnim časopisima.

Drugi pravnik koji je odbranio doktorski rad u oblasti šerijatskog prava je bio Alija Silajdžić (1327/1909-1394/1974.). Njegova disertacija pod naslovom »Testament u šerijatskom pravu« štampana je u Sarajevu 1941. godine.

Vrijedne priloge literaturi o šerijatskom pravu dali su pravni pisci Bertold Eisner i Eugen Sladović.

Šerijatski pravnici u Jugoslaviji između dva svjetska rata su se školovali na Šerijatsko-sudačkoj školi, Pravnom fakultetu u Beogradu (od 1931.) i Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi (od 1937.), moderno koncipiranoj visokoškolskoj ustanovi u koju je prerasla ranija Šerijatsko-sudačka škola, i koja je dala poznate teologe, pravnike i orijentaliste.

4. Primjena prava

S obzirom na različito stanje u pogledu uređenja sistema za primjenu šerijatskog prava u Jugoslaviji mogu se uočiti dva perioda: prvi, od 1918. do 1929. i drugi, od 1929. do 1941. godine.

Prvi period karakteriše zadržavanje postojećeg stanja u primjeni šerijatskog prava i preduzimanje više pokušaja da se to pitanje zakonski i jednoobrazno riješi za cijeli državni teritorij. Ovi pokušaji do 1929. nisu imali rezultate, tako da su šerijatsko pravo u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori primjenjivali kadije (šerijatske sudije), a u Srbiji muftije.

Drugi period započinje donošenjem Zakona o uređenju šerijatskih sudova i o šerijatskim sudijama 21. III 1929. Ovim zakonom na cijelom području Jugoslavije propisana je organizacija šerijatskih sudova slična onoj koja je postojala u Bosni i Hercegovini do 1918. godine.

Postojale su dvije vrste šerijatskih sudova: sreski, koji su uspostavljeni kod svakog sreskog suda na čijem području živi najmanje 5000 muslimana, i vrhovni, koji su uspostavljeni kao odjeljenja apelacionih sudova u Sarajevu i Skoplju. Šerijatski sudovi su bili odjeljenja građanskih sudova i imali su karakter državnih vlasti. Šerijatske sudije je postavljao kralj na prijedlog ministra pravde, a reisu-l-ulema mu je davao posebno ovlašćenje – **murasetu**, kao dokaz da je određeno lice s islamskog stanovišta podobno da vrši funkciju šerijatskog sudije.

Šerijatski sudovi su bili nadležni za:

1. pitanja bračnog prava ako su muž i žena islamske vjere ili ako je brak sklopljen pred šerijatskim sudom, odnosno pred licem ovlašćenim od šerijatskog suda, bez razlike da li se tiču imovinsko-pravnih ili drugih pitanja iz bračnog odnosa;

2. predmete koji se odnose na prava i dužnosti između roditelja i djece, bez obzira da li se tiču imovinsko-pravnih ili drugih pitanja iz roditeljskog ili rodbinskog odnosa, uključujući i sporove o bračnosti djeteta;

3. predmete nasljednog prava i to raspravljanje i diobu zaostavštine muslimana, te s tim povezane tužbe ukoliko su posrijedi pitanja prava naslijeđa i valjanost odredaba učinjenih za slučaj smrti;

4. predmete starateljstva, i to postavljanje staratelja maloljetnim muslimanima i stavljanje punoljetnih muslimana pod

starateljstvo, kao i ukidanje starateljstva i proglašavanje maloljetnih muslimana punoljetnim;

5. proglašenje muslimanskih lica umrlim;

6. ovjeravanje potpisa muslimanskih lica;

7. predmeti islamskih zadužbina, i to svi sporovi koji se odnose na prava i dužnosti što se osnivaju na vakufskom svojstvu jednog imanja ukoliko to svojstvo nije sporno, kao i sporovi o tome da li je naredbom posljednje volje ili pravnim poslom među živima zasnovan vakuf.

I u pogledu muftijske funkcije vladala je neujednačenost organizacije i nadležnosti do 1930. Kako je poznato, u Bosni i Hercegovini vršenje ove službe je bilo regulisano »Autonomnim statutom« iz 1909, a u ostalim krajevima odgovarajućim podzakonskim i zakonskim aktima, s tim što je na području Srbije u funkciji muftije bila spojena jurisprudencijalna, vjersko-upravna i sudska funkcija.

Godine 1930. došlo je do jedinstvenog uređenja Islamske vjerske zajednice u Jugoslaviji. Ustavom od 9. VII 1930. jedinstveno je uređena i funkcija muftija. Muftije su birani prema propisima posebnog Zakona o izboru reisu-l-uleme, članova Ulema-medžlisa i muftija, a postavljani su kraljevim ukazom. Dužnost muftije određene su gotovo identično kao i u »Autonomnom statutu« (jurisprudencijalna, upravno-vjerska i vjersko-školska funkcija). Muftije u dobile status koji su imali biskupi i vladike u hrišćanskim crkvama. Na teritoriji Jugoslavije je određeno devet muftijskih sjedišta: Sarajevo, Mostar, Banja Luka, Tuzla, Pljevlja, Novi Pazar, Prizren, Bitolj, Skoplje.

Kako se vidi, zbog veze između države i vjerskih zajednica u staroj Jugoslaviji, vršenje šerijatskih sudskih i jurisprudencijalnih funkcija, kao i vjerskih i vjersko-školskih službi, bilo je regulisano državnim propisima, a ne autonomnim aktima Islamske vjerske zajednice. Na taj način, uloga države nije bila ograničena na nadzornu funkciju, već i na funkciju tekuće uprave. To je otvaralo mogućnosti intervencije ne samo u šerijatsko sudstvo, kao dio državnog sudskog sistema, već i u unutrašnja pitanja same vjerske zajednice.

Donošenjem novog Ustava IVZ 24. X 1936. muftijstva su ukinuta. Inicijativa za to došla je iz kruga vođstva Jugoslovenske muslimanske organizacije pod čijim uticajem je rađen Ustav. Taj potez je obrazložen neaktivnošću i nesposobnošću njenih nosilaca i budžetskim opterećenjem. U suštini se radilo o borbi za pozicije u upravi Islamske vjerske zajednice između pristalica različitih političkih partija i usmjerenja. Iz krugova uleme upućeni su brojni zahtjevi za očuvanje ove tradicionalne islamske ustanove, ali oni su bili bez rezultata. Izdavanje fetava stavljeno je u dužnost posebnog službenika (**fetva-emin**) pri Ulema medžlisu.